

УДК 061.22:011(091)

ГОРБАНЬ
Юрій Андрійович,
д-р іст. наук, професор,
голов. наук. співроб. ННСГБ НААН
(м. Київ)

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК: ВІД ІДЕЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ (до 95-річчя від дня заснування)

Узагальнено та проаналізовано ідейно-концептуальні засади та організаційні принципи становлення Української академії наук у перші роки її існування (1918 – 1921 рр.). Головна увага акцентується на проблемах, які все ще залишаються поза увагою дослідників або ж дискусійними.

Обобщены и проанализированы идейно-концептуальные основы и организационные принципы становления Украинской академии наук в первые годы ее существования (1918 – 1921 гг.). Основное внимание концентрируется на проблемах, все еще остающиеся вне внимания исследователей или же дискуссионными.

The ideological and conceptual framework and organizational principles of the formation of the Ukrainian Academy of Sciences in the early years of its existence (1918–1921) are compiled and analyzed. The main attention is focused on the problems that remain outside the focus of researchers or controversial.

Кожна ювілейна дата в історії Національної академії наук України обумовлює появу численних публікацій документального, науково-пізнавального, публіцистичного характеру. Їх історіографічний аналіз показує, що кожне покоління істориків залишає по собі доробок, який більшою чи меншою мірою додає науковій новизни в осмислення процесів, пов'язаних з історією заснування та функціонування керуючого центру вітчизняної академічної науки. Що, в принципі, й закономірно. Хоча зафіксоване в історичних фактах минуле й не змінюється, проте наше уявлення про нього зазнає змін, зокрема й у відповідності до суспільно значимих світоглядних та ідейно-політичних трансформацій. Зазнають змін парадигми аналітичного

мислення, урізноманітнюються оцінки одних і тих самих подій. Важливо, щоб при цьому, враховуючи уроки недавнього минулого, не повторювати його помилок, уникати імперативів як «класової» чи «патріотичної» історіографії, так і нового «соціального замовлення».

Потреба постійного звертання до минулого об'єктивно обумовлена, тож не має обмежуватися кількісними параметрами відповідної історіографії. Наука, як і Всесвіт, безмежна, отже має перебувати у стані постійного пізнання, і яким би повним не видавалося дослідження тієї чи іншої наукової проблеми, ставити остаточну крапку у ньому завжди передчасно.

Сказане цілком накладається й на історію Академії наук України, надто ж, коли йдеться про період її становлення, стосовно якого у вітчизняній історіографії все ще залишається немало суперечливих суджень, нез'ясованих обставин, за яких приймалися ті чи інші доленосні для вітчизняної науки рішення. Дається взнаки й синдром «національно-патріотичної доцільності», що й донині дає про себе знати в замовчуванні «незручних» фактів чи у їх довільній інтерпретації. Інколи, а може й здебільшого, сказане обумовлюється «залюбленістю» авторів у свій предмет дослідження, надто ж, коли йдеться про особистості, чия діяльність була безпосередньо пов'язана з Академією, у період її становлення зокрема. За таких обставин, якою б не була їх мотивація, порушується один із основоположних принципів наукового пізнання – принцип пріоритету історичного факту.

В останні роки в українському суспільстві, передусім у середовищі вітчизняних науковців, точаться дискусії щодо статусу академічної науки: залишатися їй у лоні Національної академії наук України під патронатом держави; зосередити центри наукової думки при університетах за західноєвропейськими чи американськими моделями; чи стати на шлях створення вільних від державної опіки наукових асоціацій на зразок громадських наукових товариств минулого. Прихильники двох останніх варіантів вважають, що організація академічної науки у її нинішньому вигляді породжує бюрократизм в управлінні, є консервативною, отже й недостатньо

ефективною з точки зору як щодо одержання наукових результатів, так і матеріальних затрат на її утримання. Зокрема, адепти ідеї наукових товариств вважають, що «досвід Українського наукового товариства (існувало в 1907 – 1921рр. – Ю.Г.) як вільної асоціації українських вчених є актуальним в плані вирішення сучасних завдань відтворення національної спільноти вчених і коригування державних форм організації науки ініціативно-громадськими, заснованими на принципах самоорганізації та самоуправління» [8, с. 87].

Тоді як поборники збереження існуючої моделі організації академічної науки твердять, що перетворення сучасної НАН України на асоціацію добровільних громадських товариств науковців не відповідає ні західному, ні радянському досвідові, ні сучасному станові української Академії, тому було б кроком назад порівняно з вимогами навіть минулого століття. Не сприймається ними й ідея передачі академічної науки до університетів. Передати університетам функції централізованої академічної науки за сучасних умов – означає, на їх переконання, втратити науково-технічний потенціал країни [7, с. 189]. Вихід, у їх баченні, полягає у створенні такої моделі, яка б поєднала академічну та університетську науку.

У пошуку консенсусу щодо раціонального поєднання всього спектру думок про майбутнє вітчизняної академічної науки не зайве звертатися й до досвіду минулого, надто ж у тому аспекті, який концептуально співзвучний суті завдань, які належить вирішувати на сучасному етапі.

Ідея. В дослідженнях з історії постановня Української академії наук питання її *ідейних витоків* розглядається у досить таки широкому діапазоні – від культурно-освітніх діянь Ярослава Мудрого до М. Василенка й В. Вернадського як безпосередніх ініціаторів і фундаторів організації Української академії наук (УАН). У часовому проміжку, що проліг між ними, згадуються Острозька й Києво-Могилянська академії, а найбільше – наукові товариства громадського характеру, що в різні часи існували на теренах України. Така «розмитість» у визначеннях, як на наш погляд, обумовлюється наступним: одні автори зосереджуються на ідеї створення Академії наук в

Україні у загальному плані, як назрілої проблеми в контексті національно-культурного відродження; інші мають на увазі ідею її безпосереднього творення, реалізовану в листопаді 1918 р.

На наше переконання маємо виходити з того, що ідеї, як правило, не виникають спонтанно, на пустому місці. Стосовно даного предмета дослідження зазначимо, що власне ідеї заснування Академії передували витоки та традиції вітчизняної академічної науки. На кінець XIX – початок XX століть те й інше в Україні було в наявності. Йдеться, насамперед, про університетську науку та діяльність наукових товариств на громадських засадах, які започаткували розвиток фундаментальних досліджень.

Н. Полонська-Василенко, авторка одних із перших фундаментальних нарисів з історії УАН, наприклад, вважає, що першим кроком на шляху до створення Академії наук були заходи українських вчених до відкриття у Києві наукового товариства під назвою «Південно-західне відділення російського Географічного товариств» (1873 р.), оскільки воно «розгорнуло інтенсивну науково-дослідну справу, що широко охоплювала дослідження минулого і сучасного України» [10, с. 9]. До речі, серед засновників названого Товариства були такі видатні постаті української наукової думки, як В. Антонович, М. Драгоманов, П. Житецький, Ф. Вовк, П. Чубинський та ін.

Щоправда, ще раніше наукові товариства, передусім природничо-технічного спрямування, діяли при Харківському (1869 р.), Київському (1869 р.) і Новоросійському (1870 р.) університетах. Центрами наукової думки академічного рівня були також Харківський технологічний, Київський політехнічний інститути, Катеринославське вище гірниче училище.

Здебільшого дослідники історії Української академії наук «пальму першості» щодо ідеї її заснування віддають Літературно-науковому товариству ім. Шевченка у Львові (з 1892 р. – Наукове товариство ім. Шевченка). Дійсно, Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) виношувало плани за підтримки австрійської влади створити у Львові академічний науковий центр європейського зразка, який би об'єднав українських науковців по обидва боки

державного кордону між Австро-Угорською й Російською імперіями. Проте вочевидь перебільшенням було б вважати названу ідею суугобо дітищем НТШ. Прецедентом для «шевченківців» став дозвіл Відня на створення на базі наукових товариств академій наук в Сербії (1866), Кракові (1871) та Празі (1889), які пізніше набули статусу державних. Наголошуємо, саме на базі наукових товариств. Тож в контексті таких сподівань в 1892 р. Літературно-наукове товариство ім. Шевченка як освітнє громадське утворення було реорганізоване в *Наукове товариство* ім. Шевченка. Визначальна роль при цьому належала В. Антоновичу, О. Барвінському та О. Кониському. З 1897 р. до 1913 р. Товариство очолював М. Грушевський.

Доречно зауважити, що окремі автори допускаються суттєвої неточності, стверджуючи, що поряд з названими академіями тоді ж, наприкінці ХІХ ст., була створена й Югославська академія наук та мистецтв [15, с. 31; 14, с. 127]. Насправді ж йшлося про Югословянську академію, оскільки Югославія як державне утворення постала на політичній карті Європи лише після Першої світової війни.

Один із безпосередніх фундаторів УАН М.П. Василенко вважав, що «українська національна свідомість давно вже була підійшла до питання про необхідність закласти Українську Академію наук» [11, с. 149]. Ця ідея, продовжує автор Пояснювальної записки до уряду Української Держави часів гетьмана П.Скоропадського, виникла «серед членів Львівського наукового товариства ім. Шевченка вже давно», тобто ще наприкінці ХІХ ст. Щоправда, як на нашу думку, при цьому М. Василенко допускається певної неточності, говорячи про ідею створення Української Академії наук в Києві [5, с. 72]. Певно, що НТШ зверталось до влади у Відні за дозволом створити академічний науковий центр європейського зразка, (могилянсько-мазепинську академію наук) не в Києві, а у Львові. Не міг же Відень дозволяти чи забороняти створення наукового центру на території Російської імперії. Проте, оскільки йшлося про створення установи «задля зміцнення та зросту української національної самосвідомості», влада Габсбургів, звичайно ж, не підтримала

даної ідеї, оскільки вона суперечила політиці дозованої толерантності монархії до українців як протиположності політично активнішим полякам.

Оскільки Наукове товариство у Львові, як уже зазначалося, з 1897 р. очолював М. Грушевський, то цілком природно, що ідея заснування в Україні Академії наук знайшла своє логічне продовження і в діяльності Українського наукового товариства (УНТ), заснованого ним у Києві в 1907 році. У квітні 1917 р. назване Товариство безпосередньо повертається до ідеї створення Академії наук в Україні. Йшлося про створення Академії як *національної* наукової установи. Була створена навіть комісія для розробки проектів відповідних документів, проте вона з різних причин так і не встигла приступити до роботи. За умов політичної невизначеності УНТ не змогло реалізувати свій задум. Академії наук зі статусом національної установи необхідна була державна підтримка, проте на той час Україна ще не домоглася навіть крайової автономії у складі Росії. Тож і цього разу ідея створення Академії наук на базі наукового товариства не була матеріалізована в практиці. УНТ, як і НТШ, залишилися в історії як перші організації академічного типу в Україні, як попередники Української академії наук [7, с. 13].

В дискусіях, які прочитуються в окремих дослідженнях з історії УАН, висловлюються протилежні точки зору з приводу того, кому персонально належить пріоритет у визначенні ідеї створення Української академії наук – М. Грушевському, чи В.Вернадському. Персоніфікація ідеї, коли йдеться про такий масштабний проект як заснування Академії наук, видається неправомірною. Вона, ідея, не була результатом миттєвого прозріння того чи іншого наукового генія, навпаки, пройшла тривалий і складний шлях свого становлення, перш ніж була матеріалізована. Тією чи іншою мірою до неї були причетні цілі колективи вітчизняних науковців. Заснування Академії стало закономірним результатом патріотичної діяльності кількох поколінь українських вчених, які спрямовували свої зусилля на інтелектуальне самоствердження нації [7, с. 5].

Н. Полонська-Василенко, наприклад, вважала роль М. Грушевського у заснуванні Академії вочевидь перебільшеною. В Нарисах історії Української академії наук вона обґрунтовано показала *зародження та основні етапи розвитку ідеї УАН та долучення до неї М. Грушевського* [10, с. 16]. Аналогічної думки дотримуються й окремі сучасні автори, заявляючи в анотації до однієї з колективних монографій, що вони «вперше дослідили проблему розвитку та втілення М. Грушевським ідеї Академії...» [15]. Отже, йдеться про «долучення», «розвиток», «втілення» М. Грушевським ідеї утворення Академії, а не про його «першоавторство».

Роль В. Вернадського в контексті творення УАН, на наш погляд, найбільшою мірою проявилася в тому, що в основу концепції устрою Академії лягли саме його ідеї. Вони ґрунтувалися на глибокому узагальненні ним досвіду становлення та розвитку академічної науки в Росії та світі. Він був першим і на той час неперевершеним дослідником історії науки в Росії, автором праць зі світової історії науки, мав практичний досвід роботи в найавторитетніших наукових центрах світу того часу. Тож, на переконання президента НАН України Б. Патона, розроблена В. Вернадським концепція Української академії наук демонструвала закладену в неї далекоглядність і життєздатність упродовж всього буремного ХХ століття [7, с. 5].

Концепція. Першим кроком на цьому шляху стало створення, на пропозицію міністра освіти та мистецтв в уряді П. Скоропадського М. Василенка, Комісії, яка мала розробити загальну концепцію та відповідні законопроекти для створення Української Академії наук. Очолити названу Комісію, як і Комісію у справах вищої школи і наукових закладів М. Василенко запропонував академіку Російської Академії наук В. Вернадському. До складу комісії увійшли відомі вчені Д. Багалій, М. Кащенко, І. Косоногов, А. Кримський, Г. Павлуцький, С. Тимошенко, Є. Тимченко, П. Тутковський, М. Туган-Барановський та ряд інших науковців. З причин, які й до сьогодні залишаються дискусійними, М. Грушевський брати участь в роботі Комісії відмовився.

Принципово значимі концептуальні положення щодо заснування й діяльності УАН знайшли відображення в Статуті, розробленому названою Комісією. Вони визначали: Українська Академія наук у Києві є найвища наукова державна установа в Україні, що перебуває у безпосередньому віданню верховної влади; як загальнонаціональний науковий центр, УАН має об'єднувати державні наукові установи; внутрішній розпорядок свого життя Академія встановлює сама; Академія користується всіма правами юридичної особи [16, с. 167, 170]. Тобто фундатори УАН застерегли її автономію у межах, які мали б забезпечити демократичні засади в організації її внутрішнього життя, а головне – уникнути політизації науки.

Концептуальні засади щодо створення, суті та функціонування наукової академічної установи в Україні знайшли своє відображення також в інших документах, напрацьованих Комісією. Окремі принципово важливі положення щодо заснування Академії знаходимо у взаємній переписці між М. Василенком та В. Вернадським, а також у їх листуванні з членами Комісії. Проте у найбільш концентрованому вигляді вони викладені в Пояснювальній записці Міністерства народної освіти та мистецтв Раді міністрів Української Держави до законопроектів про заснування Української Академії наук у Києві (жовтень 1918 р.). Що й зрозуміло, адже названий документ увібрав у себе результати п'ятимісячної напруженої підготовчої роботи до створення Академії. У тому числі й усіх 23 засідань Комісії (з 9 липня до 17 вересня 1918 р.), на кожному з яких у тій чи іншій постановці обговорювалася концепція створення та діяльності майбутньої Академії наук.

Передусім Комісія визначилася з офіційною назвою академічної установи: Українська Академія наук у Києві. Поширеним у вжитку був й термін «національна», вживаний безвідносно до її офіційного статусу. Здебільшого ним послуговувалися члени Комісії, які представляли у її складі Українське наукове товариство, а також ті її члени, які пізніше увійшли до Історично-філологічного (Першого) відділу УАН. Нерідко поняттям «національна» послуговувався й В. Вернадський, співвідносячи поняття «національна» не з

правосуб'єктним статусом України як незалежної держави, а з тими завданнями, які покладалися на Академію: «допомагати зростові української національної самосвідомості та української культури через широке, глибоке, проникливе наукове студіювання минулості та сучасності українського народу» [12, с.74]. Така його позиція пояснюється тим, що в ідейно-політичному плані він все ще залишався федералістом, тобто бачив Україну у складі федеративної Російської держави.

Натомість чітко Комісія визначилася з тим, що Академія наук, перш за все, має бути *науковою* установою. При певних розходженнях тактичного характеру, що правомірно в процесі вільного, демократичного обговорення стратегічно важливої проблеми, однозначно консолідованим був висновок: «Шукання правди, бажання без усяких перепон заглибитися в неї є головним її завданням. Жодні міркування національного, політичного або релігійного характеру не можуть і не повинні обмежувати вільність та повність наукового дослідження». Лише така Академія, яка відкине всякі сторонні міркування, коли справа торкається наукової істини, зможе справляти в повній мірі і з більшою дієвою силою чи то національні, чи то державно-економічні завдання [11, с. 153]. В умовах політичної нестабільності, перманентних змін влади такі застереження були передбачливими. Актуальними вони залишалися й на більш віддалену перспективу.

Чіткого концептуального визначення у підготовчих документах набули й завдання національного характеру. Заснування УАН, наголошується у згаданій Пояснювальній записці, «викликається не лише науковими інтересами. З цим пов'язуються міркування величезної національної та державно-політичної ваги» [11, с. 148]. На думку засновників та майбутніх керманців Академії, вона повинна дати «найміцніші та найглибші основи для національної самосвідомості».

Такий постулат вмотивовувався тим, що в останні роки (малися на увазі кінець XIX – початок XX століть) українська свідомість «росла та ширшала», тоді як наукове осмислення і узагальнення цих процесів, як і історії

українського народу у всіх її проявах загалом, за подіями вочевидь не постигало. Причина такої невідповідності бачилася у відсутності в Україні науково-дослідної установи, яка б на сучасному науковому рівні вивчала економічні умови життя, фізичної природи українського народу, його історію, побут, письменство, фольклор, мову, мистецтво тощо. У баченні фундаторів УАН ситуація набувала загрозливого характеру: час минав, безповоротно зникали свідчення минулого й сучасності, яких не встигали зафіксувати неорганізовані, позбавлені необхідних засобів наукові працівники. Скрізь – «величезне поле неторкнutoї наукової праці» при відсутності наукової організації державного рівня, яка б мала налагодити відповідну роботу, сконсолідувати розрізнені, спорадичні, не узгоджені між собою дослідження.

Визначаючи концептуальні засади створення та діяльності Української Академії наук, її фундатори не обмежувалися лише завданнями внутрішнього призначення. По-перше, орієнтуючись передусім на розв'язання завдань національного характеру, які на той час гостро стояли перед Україною, відповідно вибудовуючи й структуру Академії, її творці зважали й на те, щоб «ні в чому не порушувати основні риси всіх Академій наук, які стоять на рівні сучасних вимог». По-друге, «витворення» Української Академії наук розглядалося і з точки зору того, щоб здобути визнання рівноправної з іншими народами «ваги за українською культурною працею в одному з найвищих виявів духовної діяльності людства – в науковій праці». Творці Академії усвідомлювали: «Від того, що українські духовні сили не зібрані у відповідній організації, українська культура не показує себе в усесвітньому житті відповідно до своєї внутрішньої сили та спромоги» А від цього «має шкоду як українська культура, так само й загальна наукова праця людства» [11, с. 150, 152].

Системність запропонованої безпосередньо В.Вернадським і колективно вдосконаленої концепції Української академії наук зводилася до наступного: розвиток фундаментальних наук та прикладного природознавства;

орієнтація на економічні фактори; розвиток галузей знань, які б сприяли зростанню української національної самосвідомості та культури.

Організаційні принципи та структура. Паралельно з напрацюванням концептуальних основ створення та діяльності Української Академії наук визначалися також і її організаційна структура, органи управління, принципи функціонування як самої Академії, так і академічних інституцій, проблеми фінансування тощо. У відповідності до визначених Комісією «інтересів національної та державно-політичної ваги», зокрема й нагальних завдань вивчення та розвитку виробничих сил України, в її діяльності визначалися три основні напрямки: науково-теоретичні дослідження, у тому числі й фундаментального значення, дослідження практично-прикладного характеру та українознавчий напрямок включно з його соціально-економічною складовою. Відповідно, структурно УАН поділялася на три відділи: Історично-філологічний (Перший відділ); Фізично-математичний (Другий відділ); Соціально-економічний (Третій відділ). Кожний відділ мав свою внутрішню структуру за напрямками роботи. Йдеться, передусім, про галузеві інститути, кафедри, комісії, науково-дослідні лабораторії тощо.

Відкриваючи перше засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук (липень 1918 р.) М. Василенко наголосив: завдання створення Академії бере на себе Українська Держава. Ця задача – справа державної ваги і розв'язати її не під силу громадській організації чи приватному товариству. Участь держави у цій справі робить можливим здійснення задуму про створення в Києві Академії наук якнайшвидше і найбільш повно та поставити її існування на твердий ґрунт [13, с. 25]. Ініціатори заснування Академії усвідомлювали, що без участі держави неможливо забезпечити наукову установу всеукраїнського масштабу належним фінансуванням, приміщеннями, науковим обладнанням, типографією, створити при ній Національну бібліотеку, музей тощо. Тож Міністерство народної освіти у травні 1918 р. «взяло на себе почин до того, щоб оце національне та державне завдання здійснити» [11, с. 149].

Отже, фундатори УАН при її організації дотримувалися принципу, згідно з яким побудова та функціонування Академії, з одного боку, має спиратися на державну основу, передусім на державне фінансування, з іншого – мати широку автономію, що гарантуватиме свободу наукової думки. Звичайно, витримати такий баланс за умови, що тільки в перші два роки існування УАН в Україні чотири рази змінювалися політичні режими було справою не простою. І все ж, перед кожним з наступних урядів Академія ставила питання про державний захист духовних надбань народу.

Організаційні принципи побудови академічної науки в Україні, зокрема й заснування УАН, значною мірою базувалися на концептуальних засадах, розроблених В. Вернадським. У найбільш концентрованому вигляді вони були викладені у його листі до міністра народної освіти та мистецтв Української держави М.П. Василенка про шляхи організації Академії наук та розбудови вищої школи у Україні (травень 1918 р.). Даний лист був відповіддю-згодою на звернення М. Василенка до В. Вернадського з пропозицією очолити Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві й організації вищих навчальних закладів [1, с. 191–192].

М. Василенко, як однодумець В.Вернадського, користуючись статусом міністра зробив усе можливе для реалізації запропонованої останнім моделі організації УАН. Доречно зауважити, що пропозиції В. Вернадського щодо концепції організації Української академії наук ґрунтувалися на багаторічних попередніх дослідженнях вченого історії становлення та розвитку світових академій наук, зокрема й Петербурзької, яка, за його визначенням, за рядом показників випереджала деякі зарубіжні академії. Тож запропонована В.Вернадським концепція організації УАН була підтримана як Комісією, так і Міністерством освіти та мистецтв.

Проте твердження, що саме Вернадський був «засновником Національної академії наук України» [9, с. 17], на наше переконання, дещо не коректне. Сам В.Вернадський значно скромніше оцінював свою роль у створенні УАН, констатує: мені випало на долю брати участь у заснуванні Української

Академії наук [4, с. 551]. Зрозуміло, що «брати участь» і «бути засновником» – не одне й те ж. До речі, у тому ж тексті через два абзаци наведене твердження нівелюється іншим визначенням: «Саме йому (тобто В.Вернадському – Ю.Г.) було запропоновано *взяти участь* (виокремлення наше – Ю.Г.) в організації Академії наук...» [9, с. 17].

Не применшуючи ролі В.Вернадського у створенні УАН, маємо віддавати належне й іншим видатним вченим, які разом з Володимиром Івановичем стояли у витоків становлення академічної науки в Україні. Віддаючи належне М. Василенку, В. Вернадський писав, що «у нього першого з’явилася думка про створення Української академії». Про А.Кримського й Д.Багалія він писав, що вони «відігравали провідну роль в нашій роботі» [4, с. 552, 555]. Зокрема, запрошуючи А.Кримського до участі у створенні Академії, («щоб разом працювати над створенням Української Академії наук») В. Вернадський писав Агатангелу Юхимовичу: «...я прямо-таки втрачаю будь-яку надію влаштувати будь-що без Вас» [2, с. 4].

Ролі А.Ю. Кримського в становленні Української Академії наук (УАН, пізніше – ВУАН), його вкладу в її організаційне зміцнення, як на наш погляд, до цього часу не приділено належної уваги. Сучасна історіографія віддає належне А. Кримському як видатному вченому – українознавцю, засновнику української школи сходознавства, проте його роль у становленні й розвитку УАН не оцінена належним чином. У цій іпостасі А. Кримський залишається, образно кажучи, у тіні тандему М. Василенко – В. Вернадський.

Між тим, торкаючись періоду перших років існування УАН, коли майже калейдоскопічно змінювалися політичні режими в Україні, Н. Полонська-Василенко писала: «Треба було мати багато дипломатичного хисту з боку керівників Академії, щоб могли зберегти її – й при тому майже без змін – під час всіх цих подій. Вся заслуга в цьому належить неодмінному секретареві академіку А.Ю. Кримському, який віддав всю свою душу Академії наук. Президент В.І. Вернадський, видатний вчений і організатор, не мав відповідних

якостей для маневрування серед політичних Сцил і Харибд і в кінці 1919 р. покинув Київ» [10, с. 20].

Зазначимо й таке. За умов частоті зміни перших керівників Академії (нерідко обов'язки президентів з різних причин тимчасово виконували їх заступники), на переконання деяких сучасних авторів, весь тягар управління УАН – ВУАН першого десятиліття її існування дістався саме Агатангелу Юхимовичу, який, без перебільшення, в цей період був головною постаттю в Академії, її центром [6, с. 8].

Узагальнивши відповідні документальні джерела, включно з тими, які залишилися поза межами даного дослідження, маємо підстави для висновку, а саме: постання Української Академії наук в один із найскладніших періодів вітчизняної історії став можливим завдяки консолідації зусиль знакових постатей в українській науці – всупереч їх різних ідейних, політичних, національних уподобань. Всіх їх надихала велика мета – об'єднати зусилля вітчизняних вчених у всеукраїнській академічній установі, яка гідно представляла б Україну в тогочасному науковому світі.

P.S. Десятиліттями радянська історіографія обмежувалася розпливчатым визначенням дати заснування Академії наук України – 1919 рік, не бажаючи віддати «пальму першості» ворожій, не радянській владі. В історичних дослідженнях пострадянського періоду, як і в публікаціях українського зарубіжжя, датою заснування Української Академії наук прийнято, здебільшого, вважати 14 листопада 1918 р., тобто день, коли була прийнята відповідна урядова постанова, затверджена гетьманом П. Скоропадським. Нарешті, президія Академії наук УРСР в грудні 1988 р. прийняла постанову, яка визначила 27 листопада 1918 р. днем заснування Академії, тобто день, коли відбулися установчі Загальні збори (Спільне зібрання) і було обрано її перший склад та керівництво УАН – Голову- президента В.І. Вернадського та Неодмінного секретаря А.Ю. Кримського.

Проте значимість події визначається не датою, коли вона відбулася. На переконання Н.Д. Полонської-Василенко, серед величезних досягнень

української культури першої половини ХХ ст. одно з перших місць належить заснуванню Української Академії наук [10, с. 9]. Її 95-річна історія дає підстави стверджувати, що наведене визначення не має терміну давності.

Список використаних джерел

1. *Вернадський В. І.* Лист до міністра народної освіти та мистецтв Української держави М. П. Василенка про шляхи організації Академії наук та розбудови вищої школи в Україні / В. І. Вернадський // *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського*. Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К. 2011. – С. 191–192.

2. *Вернадський В.* до Кримського А. 3 червня 1918 р. / В. Вернадський // *Епістолярна спадщина Агатангела Кримського* : в 2 т. Т. 2 (1918–1941). – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2005. – С. 4.

3. *Вернадский В. И.* Дневники : Март 1921 – август 1925 / В. И. Вернадский. – 2-е изд. – М. : Наука, 1999. – 214 с.

4. *Вернадский В. И.* Первый год Украинской академии наук (1918–1919) / В. И. Вернадский // *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського*. Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2005. – С. 543–564.

5. *3 промови* міністра народної освіти і мистецтв Української держави М. П. Василенка на засіданні, присвяченому початку діяльності Комісії до вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві 9 липня 1918 р. // *Історія Академії наук України. 1918–1923* : док. і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 71–72.

6. *Матвеева Л. В.* А. Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук: Вибране листування / Л. В. Матвеева, Є. Г. Циганкова. – К. : АТ «Обереги», 1997. – 172 с.

7. *Національна академія наук України. 1918–2008* : до 90-річчя від дня заснування / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во КММ, 2008. – 624 с.

8. *Онищенко В. І.* Джерела з історії Українського наукового товариства у Києві / В. І. Онищенко, Т. О. Щербань. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство, 2008. – 352 с.

9. *Патон Б.* Вступне слово / Б. Патон // *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського*. Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2005. – С. 17–18.

10. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська академія наук. Нарис історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 414 с.

11. *Пояснювальна записка* Міністерства народної освіти та мистецтв Раді міністрів Української Держави до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві (не пізніше 12 жовтня 1918 р.) // *Історія Академії наук України. 1918–1923* : док. і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 148–161.

12. *Промова* В. І. Вернадського на засіданні, присвяченому початку діяльності Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. 9 липня 1918 р. // Там само. – С. 72–76.

13. *Протоколи* засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 1. 9 липня 1918 р. // Там само. – С. 25–28.

14. *Ситник К. М.* Володимир Вернадський і Академія / К. М. Ситник, В. В. Шмиговська. – К. : Наук. думка, 2006. – 312 с.

15. *Сохань П. С.* М. С. Грушевський і АКАДЕМІА / П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв. – К., 1993. – 321 с.

16. *Статут* Української Академії наук у Києві // Історія Академії наук України. 1918–1923 : док. і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 167–184.